

معماری ذکر

۹ معماری غفلت

از منظر قرآن کریم

سید محمد رضا علاء‌الدین

مقدمه:

یکی از موضوعات مهم در مسایل تربیتی، انسان‌سازی، فضا‌سازی تربیتی و تقویت ارزش‌های قرآنی در جامعه (معماری ذکر و معماری غفلت) می‌باشد. در این مقاله سعی ما بر آن بوده است که با معرفی آثار، برکات و نقشی که ذکر در تربیت انسان دارد به فعالیت قرآن کریم و حضرات معصومین علیهم السلام در طرح و بکارگیری ذکر در اشکال مختلف جهت تحقق فضای مطلوبی که انسان در مسیر هدایت الهی گام بردارد و به رشد و تعالی برسد، اشاره نموده ایم. همچنین تلاش شیطان را برای فضا‌سازی غفلت و مقابله با فضا‌سازی تربیتی ذکر، مطرح کرده ایم و از این رهگذر نقش و تاثیر قرآن و اهلیت عصمت و طهارت را در تربیت انسان الهی و مقابله با طرفندهای شیطان با نگاهی جدید در منظر روی شما خوانندگان محترم قرار داده ایم.

کلید واژه:

ذکر؛ غفلت؛ معماران ذکر؛ معماران غفلت؛ رسالت قرآن و معصوم؛ نقش هنر در معماری ذکر و معماری غفلت

معرفی ذکر:

در قرآن کریم آمده است «إِنَّا نَمُنُّ نَزَّلْنَا الذِّكْرَ وَ إِنَّا لَهُ لَمُفْضِلُونَ» (۱) ما ذکر (قرآن) را نازل کردیم و خود نگهبان آنیم - ذکر یکی از نام‌های قرآن کریم این قانون نامه زندگی می‌باشد که ما را نسبت به فطرت و میثاق توحید و راه حق هدایت می‌کند و از ذهن، فکر، اندیشه و راه ما غفلت زدائی می‌کند.

ذکر: ذکر به معنای یادآوری و تذکر و توجه

دادن انسان به موضوعی، در آیات متعدد قرآن کریم آمده است. نظیر عبارات زیر در قرآن کریم بسیار تکرار شده است. (أَفَلَا تَتَذَكَّرُونَ) (۲) پس آیا متذکر نمی‌شوید؛ (قَلِيلًا مَّا تَذَكَّرُونَ) (۳) کمتر متذکر می‌شوید؛ (لَعَلَّهُمْ يَتَذَكَّرُونَ) (۴) شاید متذکر شوند؛ (فَلَوْلَا تَذَكَّرُونَ) (۵) پس آیا متذکر نمی‌شوند؟ (لَعَلَّكُمْ تَذَكَّرُونَ) (۶) شاید متذکر

شوید؛ (وله یذکر اوله الاباب) (۷) تا صاحبان خرد و اندیشه پند گیرند؛ (انما یذکر اوله الاباب) (۸) تنها صاحبان خرد متذکر می‌شوند؛ (انما یذکر اوله الاباب) (۹) تنها خردمندان متذکر می‌شوند؛ (و ما یذکر الا اوله الاباب) (۱۰) بجز خردمندان کسی متذکر نمی‌شود.

«یاد آوری» علاوه بر اهمیتی که از نظر دینی دارد، در زندگی علمی و عملی انسان نیز از جایگاه ویژه‌ای برخوردار است. اگر قرآن و فرهنگ ذکر و به عبارتی دائماً به یاد خدا بودن و یادآوری تفضلات و نعمت‌های فراوانی که خدا عطا فرموده است و نیز یادآوری آخرت و روز جزا و پاداش و کیفری که در انتظار انسان است، و دعوت انسان به تقوا و عمل صالح و آراسته شدن به فضائل اخلاقی و گسترش خیرات و نیکی‌ها در علم و عمل معماران در هر حیطة حضور یابد آن وقت فضا و معماری ذکر به جود می‌آید.

«غفلت» هرگاه خدا فراموشی رایج گردد و به دعوت رسول و معصوم و شریعت پشت گردد و بصارت و رویت و نظارت و شهادت و بسامعت الهی نادیده گرفته شود و ذکر و تبلیغ و تعلیم و تربیت الهی مسکوت ماند نتیجه این وضعیت در علم و عمل معماران، چیزی جز فضا سازی و معماری غفلت نیست و سکونت در معماری غفلت جز کوری چشم آخرت بین و دریده‌گی چشم آخوریین سرانجام دیگری ندارد.

نقش قرآن در معماری ذکر

(فذکر بالقرآن... به آیات قرآن متذکر ساز) (۱۱)

وجه نامگذاری قرآن به ذکر از این جهت است که موجب یادآوری از سوی خداوند متعال می‌شود

و پرده غفلت و فراموشی را از ساحت دل زدوده و نور الهی را بر آن می‌تابانند.

«انا نحن نزلنا الذکر» (۱۲) و ما قرآن را بر تو نازل کردیم... تا با آیات قرآن مردم را متذکر به خالق و هستی بخشی‌اش نماید.

نقشی که قرآن به عنوان ذکر از خود بروز داده است دو جلوه دارد، یکی روشنایی و نورانیت فکر معمار و دیگری عمل و اثر معمار است و بدین صورت در حیطة‌های مختلف معماران را به اوج ایمان و صلاح و شایستگی می‌رساند و دیگران که از اثر و عمل معماران متأثر می‌شوند نیز در همین مسیر قرار می‌گیرند.

آیات قرآن هر بر جا از در، دیوار، سقف، گنبد، محراب، منبر، شیشه، چوب و کاغذ نمایان شده و ذکر یاد و نام خدا را که طبیعی‌ترین حالت روحی و روانی انسان و مبتنی بر فطرت سلیم و پاک الهی اوست، متجلی ساخته، توانسته است بیداری، هوشیاری تقواگرایی و آخرت بینی را در عصرها و نسل‌ها احیاء کرده و زنده بدارد.

«وقتی به میراث مکتوب، تابلو نوشته‌ها و ساختمان مساجد محراب‌ها، تکایا، مقابر، مکتب‌خانه‌ها، مدارس، کتابخانه‌ها، حسینیه‌ها، مهدیه‌ها و حجرات حوزه‌ها و سردرخانه‌ها و ایوان‌ها می‌نگریم کلمات و حروف نورانی آیات الهی قرآن کریم و کلمات درخشان قرآن‌های ناطق حضرات معصومین (علیهم السلام) را به صورت خط نسخ، نستعلیق ساده و شکسته، خط بنائی، خط ثلث در معماری و مهندسی این فضاها می‌بینیم و این نقوش، خود حکایت‌گر انس و ارتباط و نقش‌پذیری صدها خطاط، خوشنویس، کاشیکار، منبت‌کار، محجرکار،

مُذَهَّبِ كَارٍ، كُجَّ كَارٍ، كُنْدَه‌كَارٍ، آینه‌کار، مینیاتوربست، خاتم‌کار، عاج‌کار، فیروزه‌کار، شیشه‌گر، بلورکار، طراح، نقاش، صحاف و بنا. از قرآن است و این معماران قرآنی با علم و عمل قرآنی خود گام بزرگی در معماری ذکر برداشته‌اند و بواسطه نقشی که از قرآن و اهل بیت عصمت و طهارت گرفته‌اند معماری ذکر را به این زیبایی و گرانبهایی مصوّر کرده‌اند.» (۱۳) «وقتی به منبرها، رحل‌ها، قلمدان‌ها، جعبه‌ها، جلدها، فرش‌ها و پرده‌ها نگاه می‌کنیم باز شاهد هنرآفرینی صدها هنرمند می‌شویم که چگونه زیبا از قرآن نقش گرفته و هنر قرآنی خود را جاودانه ساخته‌اند و این چشمان تذکرپذیر و عبرت‌گیر است که با نگاه به آیات الهی قرآن که در متن و پیرامون زندگی او با زیبایی هرچه تمام‌تر قرار گرفته‌اند راه زندگی قرآنی را تشخیص می‌دهد و در آن مسیر حرکت می‌کند. تأثیر گذاری شگفت‌انگیز و معجزه‌آسای الهی قرآن (ذکر) در کلام و کردار عالمان، فقیهان، متکلمان، مفسران، اندیشمندان و فیلسوفان، معلمان، ادبا و شعرا، عارفان و شهیدان شاهد، برکسی پوشیده نیست و راز بقای تعلیم و تربیت آنها در طول قرن‌ها، فناپذیری آیات الهی قرآن (ذکر) می‌باشد که آنها را در مدرسه خود به رشد و تعالی رسانده است.» (۱۴)

رسول گرامی اسلام (ص) فرموده‌اند: «نوروا بیهتکم بتلاوة القرآن و ذکرالله» (۱۵) جلوه دیگر از نقش قرآن در معماری ذکر این است که بواسطه قرائت، تلاوت و حفظ و تکرار و بکارگیری آیات زندگی‌ساز قرآن، فضا و روحیه‌ای سرشار از شفا، آرامش، نشاط و طراوت در انسان ایجاد می‌گردد. «الا بذکر الله

تطمئن القلوب» (۱۶) آگاه باشید تنها با یاد خدا دل‌ها آرام می‌گیرد. جامعه‌ای که به نور قرآن مُزین شود و تلاوت با تدبّر و عمل صالح در متن زندگانی افراد آن قرار گیرد معماری غفلت با تمام مختصات آن درهم می‌شکند و مفاصل اخلاقی، اجتماعی، اقتصادی و خانوادگی که همه بی‌عدالتی و ستم و زیر پا نهادن حقوق دیگران و بی‌انصافی را به همراه دارد فرو می‌پاشد و جای خود را به فضایی می‌دهد که آرامش و اطمینان قلبی و بصیرت در آن شکل می‌گیرد و این ظهور نقش قرآن در معماری ذکر است.

معماری ذکر حیات خود را مدیون قرآن کریم و رسول اکرم (ص) و حضرات معصومین (علیهم السلام) می‌داند، قرآن مجموعه زیبایی‌هاست و این زیبایی‌ها در معماری ذکر نمایان است. عالم اندیشمند حضرت آیه‌الله خامنه‌ای در ارتباط با هنرمندی قرآن فرموده‌اند:

«قرآن یک اثر هنری فوق بشری است، الهی است. اگر قرآن این زبان هنری را نداشت، شاید نمی‌توانست مفاهیم الهی را این طور به انسان‌ها ارائه کند. الان شما برای حرکت دادن یک جامعه مسلمان، بهترین ابزارتان آیات قرآن است. هر جا هستید برای صیقل زدن به این سلاح و در دست گرفتن آن تلاش کنید...» (۱۷)

نقش معصوم در معماری ذکر

رسول اکرم (ص) و جانشینان معصوم ایشان سه رسالت بزرگ را همواره پیگیری نموده‌اند (رسالت‌های ذکر، شفا و هدایت) آن بزرگواران براساس رسالت ذکر، به معماری فضائی پرداخته و می‌پردازد که انسان را از غفلت، نسیان و سهل‌انگاری نجات می‌دهد.

«قرآن کریم بر این مطلب اشاره دارد که شیطان از طریق فراموشکاری که به انسان دست می‌دهد در او نفوذ می‌کند و او را وامی‌دارد که احياناً از انجام برخی از کارهای مهم که مصلحتش در آنها است غفلت ورزد و بدین شکل انسان را در معرض آسیب‌ها و خطرات قرار می‌دهد.» (۱۸)

شیطان تلاش مضاعفی دارد تا یاد خداوند سبحان، مورد غفلت و سهل‌انگاری انسان قرار گیرد، آنگاه او را شکار می‌کند.

اصولاً سلاح شیطان برای گمراه کردن و وادار کردن انسان به فراموشی از یاد خدا، همان نفوذ و تأثیر او در آنان از طریق انگیزه و شهوات خودشان است و اساساً این نقطه ضعف بشری برای اشباع لذات، هواها و هوس‌ها و شهوات و جایگاه نفوذ و دام‌گستری شیطان برای انسان می‌گردد.

«اسْتَمَوْذَ عَلَيْهِمُ الشَّيْطَانُ فَأَنْسَاهُمْ ذِكْرَ اللَّهِ أُولَئِكَ مَرْبُ الشَّيْطَانِ إِلَّا إِنْ مَرَّبَ الشَّيْطَانُ هُمْ الْفَاسِقُونَ» (۱۹)

شیطان بر آنها چیره شده و یاد خداوند را از خاطر آنها برده است. آنها حزب شیطانند و بدانید که حزب شیطان زیانکارانند.

حضرات معصومین (علیهم السلام) با معماری ذکر، فراموشکاری انسان را مبدل به آگاهی، هوشیاری و بیداری و توجه و یادآوری می‌کنند و دست انسان را گرفته از دام‌های گسترده شیطان نجات می‌دهند. با نجات‌یابی انسان از غفلت و فراموشی و نفوذ شیطان، دومین رسالت معصوم آغاز می‌گردد و آن رسالت (شفا) است «و نُزِّلَ مِنَ الْقُرْآنِ مَا هُوَ شِفَاءٌ وَ رَمِيمٌ لِّلْمُؤْمِنِينَ» (۲۰) معصوم با گسترش فضای

ذکر، روح و تن آسیب دیده و بیمار شده انسان را شفا می‌دهد و عقل خداداد او را صیقل می‌دهد و با سلاح نماز بعنوان والاترین اذکار ضعف‌های انسان را پوشش می‌دهد که «ان الصلوة تنهى عن الفمشاء والمنکر» (۲۱) نماز ابزار ذکر و زمینه‌ساز یاد خداست.

و انسان قرار گرفته در فضای ذکر و نماز، دعای هدایت می‌خواند و از خالق و مالکش هدایت را طلب می‌کند و اینجا سومین رسالت معصوم به اوج می‌رسد و هدایت‌گری انسان به حیات معنوی و حیات طیبه و سرمنزل مقصود و کمال الهی پرشتاب می‌شود.

رسول اکرم (ص) و حضرات معصومین تجسم و تبلور قرآن کریم و نقشی که قرآن کریم در معماری ذکر و فضا سازی تربیتی داشته است می باشند، تا مردم زیبایی قرآن و معیاری آن را بالعیان ببینند و باور کنند در وجود معصوم نقش قرآن جان می گیرد و قول به عمل و صدا به تصویر بدل می گردد. کتاب، صدای رسول (ص) و معصوم (ع) است و رسول و معصوم، تصویر مجسم کتاب. خداوند تبارک و تعالی فرموده است:

«لقد كان لكم في رسوله أسوة مسموعة» (۲۳)

و فرموده است: «به کیف تحفوه و انکم تتلی علیکم آیات الله و فیکم رسوله» (۲۳) و اینجاست که قرآن، صدا و پیام رسول و معصوم می شود و رسول (ص) و معصوم (ع)، تصویر مجسم کتاب می شود و معماری ذکر و فضای تربیتی آن با آهنگ تلاوت آیات الهی و تجسم و تبلور مشهود آیات الهی از سیره معصومین (علیهم السلام) بنا می شود.

و هنر معصومین (علیهم السلام) تخریب عنکبوتخانه غفلت، خدافراموشی و خودفراموشی و تأسیس و معماری فضای ذکر با زیبایی هرچه تمامتر و آفرینش عینی و مجسم سازی آنچه را در سیر از (غیب) به (شهادت) بدان رسیده اند می باشد و معصوم در کنار قرآن، بعثت می کند و معماری ذکر و رسالت شفا و هدایت قرآن را جان می دهد و در خود به نمایش می گذارد و مصداق عینی و شکل بیرونی معماری ذکر، «قرآن» می شود.

شیطان و معماری غفلت

سرآغاز معماری غفلت پس از خلقت انسان و دمیدن روح خدایی در او و سرپیچی ابلیس از

فرمان الهی مبنی بر سجده بر انسان می باشد. ابلیس به واسطه نافرمانی و تکبر مورد لعنت قرار گرفت و از درگاه الهی رانده شد و ابلیس پس از مهلت طلبی، خداوند را تهدید کرد که بنی آدم را مورد اغواء و گمراهی خود قرار خواهد داد. (۲۴)

و گفت: «آنچه در زمین است برای آدمیان زینت نموده و زیبا جلوه خواهم داد و بدینوسیله آنان را به ضلالت و گمراهی خواهم کشانم» «لَأُزَيِّنَنَّ لَهُمْ فِي الْأَرْضِ وَ لَأُغْوِيَنَّهُمْ أَجْمَعِينَ» (۲۵) آگاهی و شناخت ابلیس از نقش و تأثیری که قرآن و معصوم در تخریب عمارت غفلت و معماری ذکر دارند، باعث شده تا تمامی تلاش خود را در دور کردن و غفلت مردم از قرآن و معصوم بکار گیرد.

هنر شیطان در معماری غفلت این است که نخست چشم فطرت و دل را می بندد تا جمال و زیبایی حقیقی را نبیند و درک لذتی از فضای ذکر نداشته باشد. سپس چشم نفس را می کشاید تا در جلوه گاه شیطانی خود، رشتی را در لباس زیبایی عرضه نماید. بنابراین قاعده، شیطان وجود آدمی را به تفسیر می کشد و او را از درون می پوساند و جز اندام انسانی با اعضاء و جوارح مادی اش چیزی برای او باقی نمی گذارد. قلب طبیعی اش کار می کند اما با آن به درک حقیقتی نائل نمی آید، چشم طبیعی اش فعالیت می کند، اما با آن معنویت فضای ذکر و زیبایی های حقیقی را نمی بیند.

«لهم قلوب لا يفقهون بها و لهم اعيان لا يبصرون بها» (۲۶)

در تفسیر المیزان ذیل آیه هشتم سوره فاطر آمده است «آراستگی دنیا در نظر انسان او را به هواهای نفسانی و شهوانی می‌خواند» (۲۷) «نفس» جلوه‌گاه زیبایی شیطان است. شیطان هم برای حضور انسان در فضای غفلت، چشم نفس را می‌گشاید. نفس تحریک می‌شود و از تماس با دنیا و مظاهر آن احساس لذت و خوشی می‌کند، در این رهگذر است که «زشتی» جای خود را با «زیبایی» عوض می‌کند در عین حال، لذت نفس، چشم را کور می‌کند و چون همه چیز از چشم نفس دیده می‌شود، حتی بدترین زشتی‌ها زیبا می‌نماید.

«أَفَمَنْ زُيِّنَ لَهُ سُوءُ عَمَلِهِ فَرَأَهُ حَسَنًا» آنکه برایش زینت داده شد، بدی عملش، او همانها را خوب می‌بیند. (۲۸)

پی‌نوشت‌ها :

نتیجه عملکرد شیطان در معماری غفلت، فریبندگی دنیا در نظر آدمی و زیبندگی مظاهر آن در چشم اوست و این روند برای ساکنان فضای غفلت آنچنان ادامه می‌یابد که آنها نسبت به گذشته خود بیگانه و بیگانه‌تر می‌شوند و به حیوان شباهت بیشتری پیدا می‌کنند در این فضا همه چیز عوض می‌شود «منکر»، «معروف» می‌شود، «ضد ارزش»، «ارزش» تلقی می‌گردد و «بدی»، «نیکی» معرفی می‌شود. و بدین ترتیب انسان از «امسّن تقویم قرآنی» (۲۹) و «حیات طیبه معصوم» (۳۰) به «اسفل السافلین» (۳۱) سقوط می‌کند.

۱- سوره حجر / آیه ۹	۱۸- برداشتی از آیه ۶۸ سوره انعام
۲- سوره انعام / آیه ۸۰	۱۹- سوره مجادله / آیه ۱۹
۳- سوره اعراف / آیه ۳	۲۰- سوره اسراء / آیه ۸۲
۴- سوره قصص / آیه ۴۶	۲۱- سوره عنکبوت / آیه ۴۵
۵- سوره واقعه / آیه ۶۲	۲۲- سوره احزاب / آیه ۲۱
۶- سوره اعراف / آیه ۵۷	۲۳- سوره آل عمران / آیه ۱۰۱
۷- سوره ابراهیم / آیه ۵۲	۲۴- برداشتی از آیه ۳۵ سوره حجر
۸- سوره رعد / آیه ۱۹	۲۵- سوره حجر / آیه ۳۵
۹- سوره زمر / آیه ۹	۲۶- سوره اعراف / آیه ۱۷۹
۱۰- سوره آل عمران / آیه ۷	۲۷- تفسیر المیزان اثر علامه طباطبائی (قدس سره)
۱۱- سوره ق / آیه ۴۵	۲۸- سوره فاطر / آیه ۸
۱۲- سوره حجر / آیه ۹	۲۹- سوره فاطر / آیه ۴
۱۳- نقش قرآن بر اصفهان - اثر نگارنده	۳۰- سوره نحل / آیه ۹۷
۱۴- نقش قرآن بر اصفهان - اثر نگارنده	۳۱- سوره تین / آیه ۵
۱۵- اصول کافی - ج ۲ - باب قرآن	
۱۶- سوره رعد / آیه ۲۸	
۱۷- حدیث ولایت جلد هشتم صفحه ۱۲۷	